



Швченко у майстерні

## ДЖЕРЕЛА ТЕКСТІВ

### КОБЗАР

*Кобзар Тараса Шевченка. — Спб., 1860.*

*ІЛ, ф. 1, № 70*

*Думи мої, думи мої...*

*Чигиринський Кобзар і Гайдамаки. — Спб., 1844.*

*ІЛ, ф. 1, № 76*

*Перебендя*

*Тополя*

*Чигиринський Кобзар і Гайдамаки. — Спб., 1844.*

*ІЛ, ф. 1, № 76*

*Утоплена*

*Причинна*

*рядки 92–142 — за «Кобзарем» 1840*

*Тече вода в синє море...*

*Вітре буйний, вітре буйний!..*

*рядки 14–16 — за вставкою Шевченка у списку*

*І. М. Лазаревського. ІЛ, ф. 1, № 88*

*Тяжко-важко в світі жити...*

*автограф. ІЛ, ф. 1, № 888*

*Нашо мені чорні брови...*

*До Основ'яненка*

*вилучені цензурою рядки 25–43, 61–62, 68–69 — за автографом рукописної збірки «Поезія Т. Шевченка. Том Первий». ІЛ, ф. 1, № 18*

*Іван Підкова*

*Тарасова ніч*

*цензурні купюри в рядках 15–16, 45–64, 131–136 — за автографом рукописної збірки «Поезія Т. Шевченка. Том Первий». ІЛ, ф. 1, № 18*

*Гамалія*

*Катерина*

*На вічну пам'ять Котляревському*

*список І. М. Лазаревського з виправленнями Шевченка. ІЛ, ф. 1, № 88; рядки 41–68 — за періодруком в альманасі «Ластівка»*

*Н. Маркевичу*

*автограф. ІЛ, ф. 1, № 26*

*Вітер з гаєм розмовляє...*

*автограф. ІЛ, ф. 1, № 5*

*Мар'яна-черниця*

*автограф. ІЛ, ф. 1, № 24*

*На незабудь Штернбергові*

*публікація С. І. Пономарьова в журналі «Киевская старина» 1902, № 2, с. 73*

### ГАЙДАМАКИ

*«Кобзар» 1860. ІЛ, ф. 1, № 70.*

*Вступ (рядки 1–268), вилучений цензурою, подається за примірником «Чигиринського Кобзаря і Гайдамаків» 1844. ІЛ, ф. 1, № 76*

Передмова до першого видання  
*Гайдамаки. Поема Т. Шевченка. — Спб., 1841*

### ТРИ ЛІТА

*Рукописна книга «Три літа». ІЛ, ф. 1, № 74*

Наймичка

*Кобзар Тараса Шевченка. — Спб., 1860.*

*ІЛ, ф. 1, № 70*

Єретик

*автограф (окремий зошит). ІЛ, ф. 1, № 9*

За що ми любимо Богдана?..

*автограф на останньому аркуші рукописної  
книги «Wirszy T. Szewczenka 1844», укладеної  
Я. П. де Бальменом. ІЛ, ф. 1, № 79*

### ПОЕЗІЯ 1847

*«Поезія Тараса Шевченка 1847 г» у рукописній  
«Більшій книжці». С. 1–82. ІЛ, ф. 1, № 67*

Полякам

*автограф у листі до М. О. Максимовича від  
5 квітня 1858 р. ІЛ, ф. 1, № 192*

Передмова до «Другого Кобзаря»

*автограф. ІЛ, ф. 1, № 72*

### ПОЕЗІЯ 1848–1850

*«1848, 1849, 1850» у рукописній «Більшій  
книжці». С. 83–188. ІЛ, ф. 1, № 67*

Пророк

*автограф, подарований Н. В. Тарновській.  
ІЛ, ф. 1, № 72*

Поезії 1847–1850 рр., що не ввійшли до  
«Більшої книжки»

*рукописна «Мала книжка». ІЛ, ф. 1, № 71*

Дурні та гордіі ми люди...

*чорновий автограф в альбомі Шевченка  
1846–1850 рр. ІЛ, ф. 1, № 108, арк. 27 звор.*

### ПОЕЗІЯ 1857–1861

*«1857, 1858, 1860, 1861» у рукописній «Більшій  
книжці». С. 189–330. ІЛ, ф. 1, № 67*

Кума моя і я...

*автограф на звороті листа А. М. Маркевича до  
Шевченка від 16 вересня 1860 р. ІЛ, ф. 1, № 20*

Чи не покинуть нам, небого...

*автограф на офорті автопортрета Шевченка  
1860 р. НМТШ, Г-1537*

Юродивий

*рукописна копія О. Я. Кониського з автографа  
Т. Шевченка: «вірші писані власною рукою Шев-  
ченка на чвертці паперу, складеній у восьмуш-  
ку». Подається за цією копією. ІЛ, ф. 77, № 3*

Мій Боже милий, знову лихо!..

*Кобзар Тараса Шевченка. — Женева, 1878.  
С. 89. Подається за цим виданням*

ІЛ — Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка  
НАН України, відділ рукописів  
НМТШ — Національний музей Тараса Шев-  
ченка

## КНИГИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

*...сьогодні цензура випустила із своїх пазурів мої безталаннії думи  
та так, проклята, одчистила, що я ледве пізнав свої діточки.  
Тарас Шевченко, 26 листопада 1859. Лист до Олексія Хропала*

### КОБЗАР

Домагаючись дозволу на нове видання своїх творів, Шевченко подав 23 грудня 1858 р. до Петербурзького цензурного комітету примірник «Чигиринського Кобзаря і Гайдамаків», до якого додав видання поеми «Гамалія» (1844).

23 січня 1859 р. Перший цензор:

*... У першій з цих пісень: «Думи мої, думи мої» — надто гірко висловлюються скорбота автора про знищення козацької вольності, над могилою котрої, за його словами, Орел чорний сторожем літає, і смуток його на чужині, тобто на півночі Росії, за його батьківщиною Україною. Цю пісню я вважав би за краще зовсім виключити з другого видання поем Шевченка... Загальна думка її ворожа до злиття Малоросії з Великоросією. Виключення цієї пісні ...відсторонить важку думку, що він ставить і Росію у числі бувших ворогів України.*

28 квітня 1859 р. Другий цензор:

*... Оскільки цей вірш є не що інше, як поетичний вступ, в якому поет присвячує свої пісні Україні, ...то не знаходжу причини, чому слід виключити зовсім цю у найбільшій мірі пречудову п'єсу. Одне тільки місце у цій пісні могло би підлягати цензурному контролю, це від вірша: А над нею (над Україною) орел чорний сторожем літає... і до вірша: Тільки сльози за Україну, а слова немає...*

25 липня 1859 р. Засідання цензорів:

*... Ухвалено: дозволити нове видання ...виключивши з пісні «Думи мої, думи мої» частину її від вірша «За карії оченята» до вірша «Карай того, Боже!».*

Зі 116 поетичних рядків «одчистили» 73.

Спектакль абсурду тривалістю понад рік (третій цензор підписав білет на випуск 23 січня 1860 р.). Тому очевидно, що КОБЗАР — це книга, зачин якої — «Думи мої...» і «Перебендя». «Думи...» вперше об'являють світові, що Україна наша — не «їхня», що Правда — в Україні:

*В Україну ідіть, діти! / В нашу Україну... Там знайдете щиру правду...*

Тричі Шевченко готував книгу до видання. Але жодного разу не поставив «Думи...» і «Перебендю» після балад та інших творів. Подаємо КОБЗАР таким, яким він був за життя Шевченка, яким його знали сучасники. Враховано всі досягнення текстології, наявні у новітньому «Повному зібранні творів» (2001). Ранні твори Шевченка, що не ввійшли до КОБЗАРЯ і ТРЬОХ ЛІТ, подаються після «Катерини». «Наймичка» і «Давидові Псалми» — у книзі ТРИ ЛІТА.

### ГАЙДАМАКИ

Після поеми подаємо «Передмову» до першого видання 1841 р., яка є невід'ємною частиною поеми.

У розвідці “Шевченкові «Гайдамаки»” (2013) Григорій Грабович розмірковує над можливими причинами відсутності «Передмови» у виданні 1860 р.: суто естетично-формальними (недоречність прози в поетичній збірці), стилістичними (невдоволення гібридним стилем котляревщини) тощо. Мабуть, причини більш драматичні.

Перше. Тиск цензури. 28 листопада 1859 р. цензорським олівцем закреслено 268 рядків (!): *Все йде, все минає... — Благослови моїх діток... і титульну сторінку поеми. Додано припис: «При цьому вважаю за потрібне зауважити друкарні, щоб вона закреслених місць не друкувала». І припечатано двоголовим орлом. Через тиждень складальні аркуші треба було знову подавати на затвердження: *Будьте ласкаві, Тарас Григорович, заходіться читать отсю коректуру. Да завтра і поверніть, щоб завтра виправить і до цензора послать ми успіли, а в по-**

неділок або у вівторок і заходимось печатать. Як прочитаєте, то і пришліть із хлопцем Михайла Матвійовича в типографію.

*Щиро прихильний до Вашої милості Данило Каменецький. 5 декабра 1859.*

*Н. В. Поправляйте пером і чистенько, щоб прочитати можна цензорові».*

Друге. Передмова до «Гайдамаків» 1841 р. була передмовою до окремої книги.

Написати нову передмову до «вибраних» «дозволених» творів? «Можна і без неї». Коли з пазурів цензури рятують діточок, передмови не пишуться.

Відзначимо також, що «зняття» цензорами поеми-звернення до «широкого батька» Василя Григоровича, мабуть, призвело і до «зняття» окремого аркуша з текстом присвяти (шмуцтитуду). Ні цензори (синій олівець), ні Шевченко, ні Каменецький (червоний олівець) присвяту не перекреслювали («Чигиринський кобзар і Гайдамаки». ІЛ, ф. 1, № 76). Отже, текст присвяти «Василію Івановичу Григоровичу, на пам'ять 22-го Апреля 1838 года» подається разом зі вступом.

*Єдиної концепції стосовно цілісності збірки  
«Три літа» донині ще не випрацювано.*

*Василь Бородін, 2015*

*Коли говорено коли-небудь по правді, що серце ожило, що очі загорілись,  
що над чолом у чоловіка засвітився полон'яний язик, то се було тоді...*

*Пантелеймон Куліш, 1882*

## ТРИ ЛІТА

Ця апостольська книга була для молодіжи України новітньою доброю звісткою (*Встане Україна і розвіє тьму неволі...*). Шевченко впорядкував і опрацював книгу у квітні-червні 1846 р. З пізніше написаних творів («Осика», «Передмова», «Русалка», «Лілея») почав komponувати для друку «Другий Кобзар».

Щоб «загубити» цілісність, концептологам довелося «вирізати» перший аркуш книги з епіграфом і перенести той епіграф (молитву Єремії-пророка) до розді-

лу «Творчі заготовки». Потім написати «науковий» коментар: «Виписка з Біблії є творчою заготовкою Шевченка для якогось не здійсненого поетичного задуму».

Спектакль абсурду, дія друга — тепер вже гібридної (неоголошеної) цензури. Натомість ще 17–21 квітня 1847 р. очільники III Відділення Імператорської канцелярії (вищий орган політичної поліції, а також цензури) склали довідку про папери художника, «найбільш значні з яких наступні:

1. *Рукописна книга самого Шевченка. Особливо два вірші, перший [Чигрине, Чигрине...], і той, який зветься «Сон»...*
2. *Зошит віршів Шевченка невидатного змісту... [підготовчий зошит «Другого Кобзаря»].*

Не хто інший, як генерал Орлов, начальник III відділення, у день конфірмації вироку (30 травня 1847 р.) віддав секретне розпорядження київському, подільському і волинському генерал-губернатору пильнувати:

*«... чи не залишилися в обігу вірші Шевченка, ...чи не живляться вродженцями Малоросії ...думки про минулу вольницю, гетьманщину і права на окреме існування».*

Привид непідлеглости України не давав спокою імперії зла. У III Відділенні Імператорської канцелярії знайшлися і концепція, і цілісність збірки.

*Думи мої! Літа мої,  
Тяжкі три літа,  
До кого ви прихилитесь,  
Мої злії діти?*

Думи-квіти, квіти зла — моторошне Пекло (від Сибіру до адміралтейської швайки), Рай (*подивіться на рай тихий, на свою країну...*), Послання і Об'явлення про огонь новий — книга, віднайдена серед Богданових руїн, книга-маяк (за Бодлером), гук воскресної труби архангела (за Кулішем). Її протримали в архіві каземату 60 років (1847–1907). Ще 60 років рукопис чекав на факсимільне видання (1966). Папери «невидатного змісту» Шевченкові повернули.

За книгу поета заслали на погибель у солдатське небуття до Орська — на імперський фронт, на лінію. Там, після десятилітньої «локальної» війни з Кенесари (1837–1847), готувалися до великої війни за Середню Азію і Афганістан — щоб загарбать і з собою взять у домовину.

ТРИ ЛІТА подаються згідно з нецензурованим рукописом. 9-й зошит (закінчення містерії «Великий лях» + посланіє «І мертвим, і живим...») переставлено після 8-го — так, як відзначив коректурним знаком (астериском) Шевченко. У поемі «Наймичка» враховано виправлення рукою Шевченка у примірнику «Кобзаря» 1860, що належав Григорію Честахівському (Шевченко. Річник 10. — Нью-Йорк, 1964. — С. 27–35).

Поема «Єретик», вилучена поліцією в окремому зошиті, і вірш «За що ми любимо Богдана?..» подаються після ТРЬОХ ЛІТ.

Овідій на вигнанні, у далекому від Риму Томісі (румунська Констанца), написав п'ять елегій-сподівань, п'ять книг скорботи — Трістія (Tristia, 8–14 pp. н. е.). Для Шевченка кожен рік заслання і надії побачити Україну також перетворювався на книгу журби — [1.] 1847, 2. 1848, [3.] 1849, 4. 1850:

*І четвертий рік минає  
Тихенько, поволі,  
І четверту починаю  
Книжечку в неволі...*

Химерне слово «книжечка» не вводить в оману, лишень вказує на невеликий розмір (6 × 9,7 см). Ті чотири «книжечки» — то Шевченкова «Трістія».

Після закінчення експедиції на Аральському морі, в Оренбурзі, чотири книги поезій 1847–1850 pp. були зведені Шевченком у рукопис, традиційна назва якого «Мала книжка». Кожен рік в ОРЕНБУРЗЬКІЙ КНИЖЦІ поета відкривається елегією:

1847. *Думи мої, думи мої, / Ви мої єдині... З киргизами убогими...*



Чорновий автограф цього косаральського вірша (вересень–грудень 1848) є на аркушах 47 і 37 альбому начерків і записів народної творчості 1846–1850 рр. — ІЛ, ф. 1, № 108.

1848. *А нумо знову віршувать... А я собі, / Поки море виє / Та гризе високий берег, / Чи не вдам я знову / Про що-небудь тихенького / Та благого слова...*

1849. *Неначе степом чумаки... Уже два годи промерезжав / І третій год оце почну.*

1850. *Лічу в неволі дні і ночі / І лік забуваю... Хоч доведеться розп'ястись! / А я таки мережать буду / Тихенко білії листи.*

Шевченкову музу таки розп'яли — арешт 23 квітня 1850 р., п'ять місяців гауптвахти під слідством, перезаслання до Новопетровського укріплення (1850–1857) — подалі від людей. Досі не з'ясовано, яким дивом «Мала книжка» потрапила до Шевченка в укріплення (1857).

#### ПОЕЗІЯ 1857 р.

Перша поема — присвячена Я. Кухаренкові.

7 квітня 1857 р., якраз на святий Великдень, астраханська пошта привезла Шевченкові до Новопетровського укріплення лист від Якова Кухаренка (від 18 грудня 1856 р.). У листі йдеться про Кримську війну 1853–1856 рр. і про зустрічі з Михайлом Щепкіним у дні коронації «*Їхніх Імператорських Величностей*» (26 серпня 1856 р.):

*«...В Москві Щепкін прочитав мені напам'ять «Пустку», я зараз одгадав: се, кажу, Тарас писав. Щепкін здивовався, що я вгадав. Хіба диво пізнати мову Тарасову, знавши Тараса добре? Щепкін, по просьбі, списав і передав мені твою, брате, «Пустку». Потім приходив Щепкін до мене на квартиру. Я йому прочитав твоє письмо до мене. Він заплакав. Довгенько говорили об тобі, хто що знав, і порозходились. Щепкін просив мене тобі кланяться. Отже ж його клон. Всі твої вигадки, дрюкованії до твоєї лихого години, у мене є. Та ще, як сказано, я добув «Гамалію» і «Пустку», то що найдеться опріч сього, брате Тарасе Григо-*

*ровичу, прошу списати і до мене прислати, а якщо є вже друковане, то назвати його і сказати — відкіль виписати».*

Перший відгук Тараса від 22 квітня 1857 р. сповнений невимовної гіркоти:

*«... Десять літ неволі, друже мій єдиний, знівечили, убили мою і віру і надію, а вона була колись чиста, непорочна, як те дитячко, взятєє од купелі, чистая і кріпкая, як той самоцвіт, камень ошліфований!*

*... Сам не написав нічого, бо мені було наказано писать. А тепер уже і Бог його святий знає, чи й напишу що-небудь путне. ... О віришах уже нічого й думать».*

Отоді-то на півострові Мангишлак сталося диво-явлення святого огню. 5 червня 1857 р. поет пише другу відповідь на той самий лист Кухаренка:

*«Батьку Отамане Кошовий, і друже мій єдиний!*

*Постриг ти мене в брехуни своїм братерським листом і своєю щирою писанкою. Я писав тобі, друже мій єдиний, що вже не втну нічого віришами. Отже і збрехав. Збрехав і не схаменувся. Правда, я сам думав, що я вже зледаців, захолюнув в неволі. Аж бачу — ні. Нікому тільки було огню положить під моє горем недобите старе серце. А ти, друже мій, догадався, взяв та й підкинув того святого огню. Спасибі тобі, друже мій єдиний. Довго я читав твій лист, разів з десять, чи не більше. Та дочитався до того, що в мене не тільки очі, серце заплакало, мов та голодна дитина. А серце, сказано, не дитина, його галушкою не нагодуєш. Що тут на світі робить? — думаю собі, та, вставши раненько, помолився Богу, закачав рукава та й заходився коло оції «Москалевої криниці». Бог поміг, то сьак, то так кончив. Мені і полегшало трохи. Не знаю тільки, чи подобається вона тобі, мій друже єдиний. Якщо подобається, то дай доброму писареві переписать і «Криницю», і «Ченця», і «Вечір». Та пошли старому Щепкіну. Нехай на старість читає та не забуває безталанного кобзаря Тараса Дармограя. Я умисне приписав «Ченця» і «Вечір», щоб порівняв його з «Криницею», бо «Криниця», бач, сьоголітня, а «Чернець» і «Вечір» Бог зна колишині. Чи помолодшав я через 10 літ в неволі, чи постарішав серцем, скажи мені, мій брате рідний...»*

Друга поема — присвячена М. С. Щепкіну.

8 грудня 1857 р. Шевченко занотував у щоденнику: *«Протягом цих чотирьох днів писав поему, назву котрої ще не придумав. Здається, я назву її «Неофіти, або перші християни».*

13 грудня. Щоденник: *«Сьогодні ж беруся за «Сатрана і Дервіша», і якщо Бог допоможе успішно завершити, то присвячу його чесним, щедрим і шляхетним землякам моїм».* Третю поему-присвяту завершити не вдалося і до «Більшої книжки» Шевченко її не переписав.

Елегія.

Згодом поет вибрав з косаральських творів 1848 року вірш-зачин для книги, присвяченої двом-єдиним друзям, удосконалив і переписав першим:

*В неволі, в самоті немає, / Нема з ким серце поєднать...*

Далі йдуть «Москалева криниця» і «Неофіти». Такою є п'ята книга «вигнанця-невольника», книга повернення з небуття, книга Серця.

Недоречно її обтинати і краяти, друкувати *«В неволі, в самоті...»* як твір 1848 р. Так само «Криницю» в остаточній редакції аж ніяк не можна переносити до творів 1847 р. Поет не розрізняв поезій за редакціями (перша, друга тощо): *«Криниця», бач, сьоголітня...»*

Три поезії 1857 р. подаються за «Більшою книжкою», як у Тараса Шевченка.

*Як дасть Бог привітатъ тебе отут на багнах, тоді порадимось.  
Пантелеймон Куліш. Грудень 1857*

5 серпня 1857 р. о п'ятій вечора Шевченко прибув до Астрахані. Не раз і не два по тому перегортав він сторінки оренбурзького рукопису, «наготовленого» за 1847–1850 рр., виправляв... скорочував... додавав заголовки і присвяти.

*Нехай летять додомоньку  
Легенькіі діти...*

Поверненню до милої, чудової, чарівної Академії мистецтв завадила заборона на в'їзд до столиці. Довелося понад пів року (20 вересня 1857 – 10 березня 1858) марудитись у Нижньому Новгороді. Гнітило височайше повеління від травня 1847 року: *«Надруковані твори: Шевченка «Кобзар»... заборонити і вилучити з продажу. ...Аби від нього (Шевченка) під жодним виглядом не могли виходити обурливі і пасквільні твори»*.

Між тим, ще 4 липня міністр внутрішніх справ дозволив Пантелеймонові Кулішу відкрити друкарню в Петербурзі. Першу і останню українську друкарню.

4 – 5 грудня. Лист до П. Куліша: *«...У мене багато дечого зібралось через десять літ, та не знаю, що мені робить з моїм добром, — як його пустить в люде»*.

У листі-запрошенні приїхати на Різдво до М. Шепкіна: *«...Куліша не треба ждять: може, він і не поїде, а мені б з ним дуже-дуже треба було б побачитись»*.

17 грудня. Відповідь П. Куліша: *«Пиєш ти про свої вірші. Добре б ти вчинив, якби довів їх до ладу да й поприслав мені любенько. Друкувати ж тобі на первих порах нічого не раджу, — хіба вже втерєєш зовсім надію на столицю. А як дасть Бог привітать тебе отут на багнах, тоді порадимось, що з ними чинити»*.

24 січня 1858 р. П. Куліш радить Шевченкові (лист від 20 січня): *«Твої «Неофіти», брате Тарасе, гарна штука, да не для друку! ...Пісні твої дуже гарні. Невже обидві ти сам скомпонував? «Дуда» наче мені знакома.*

*Не хапайся, братику, друкувати московських повістей. Ні грошей, ні слави за них не добудеш. Адже ж і Данте, і Петрарка думали, що прославлятьєся латинськими своїми книгами. Отак тебе морочить ся москальщина. Цур їй! Лучче нічого не роби, так собі сиди да читай, а ми тебе хлібом прогонуємо, аби твоє здоров'є!*

*Ось, може, перепечатаємо твої перші стихи, то за те буде й слава, й гроші. Я поспитаює у Крузе, нашого щирого поспішника, чи не пропустив би він другим изданием «Кобзаря» і «Гайдамак»? А до того ще можна децо прибавить»*.

9 лютого у Нижньому Шевченко «без найменшого зусилля написав» поетичний шедевр: I. Доля. *Ти не лукавила зо мною...* II. Муза. *I ти, пречистая, святая...* III. Слава. *А ти, задрипанко, шинкарко...*

21 лютого, Нижній Новгород. «...Почав переписувати свою поезію для друку, писану від 1847 року до 1858 року. Не знаю, чи багато вибереться з цієї половини доброго зерна».

*Для друку єсть у мене наготовлено  
на добрих дві книги: тільки перепиши та й в друкарню.  
Тарас Шевченко. 26 січня 1858*

#### ПОЕЗІЯ 1847 р.

Книгу вирізняє наявність повного титульного аркуша (відповідні аркуші наступних книг мають вид шмуцтитулів: 1848, 1849, 1850 тощо) та відсутність незаповнених аркушів (чисті аркуші є перед книгою 1857 р.). Це єдина книга 1848–1850 рр., що має три окремі шмуцтитули (поєми «Княжна», «Відьма», «В казематі») — як КОБЗАР і ТРИ ЛІТА. Присвяту на першому аркуші написано більш урочисто, з виразною буквицею «Д».

Серед чернеток, написаних на Косаралі (1848–1849), поет вибрав елегію, яка стала піснею-зачином. Її первісний автограф у альбомі 1846–1850 рр. (ІА, ф. 1, № 108, арк. 47 і 37), а поруч — рисунки часів Аральської описової експедиції. З «киргизами убогими» Шевченко міг зійтися ближче тільки на Косаралі.

У Нижньому Новгороді переписав «Княжну» (24 лютого), «Відьму», «Лілею», «Русалку» (6 березня), «Хустину» (8 березня).

У Москві (в гостях у М. Щепкіна) — твори «Іржавець», «Ще як були ми козаками...» (14 березня), «Чернець», «Один у другого питаєм...», «Ой стрічечка до стрічечки...» (15 березня), «А. О. Козачковському» (16 березня), цикл «В Казематі» (18 березня).

18 березня Шевченко занотував: *«Закінчив переписування або проціджування своєї поезії за 1847 рік. Шкода, що нема з ким до ладу прочитати. Михайло Семенович у цій ділі мені не суддя. Він надто захоплюється. Максимович — той просто благоговіє перед моїм віршем, Бодянський теж. Треба буде зачекати на Куліша. Він хоча й жорстко, але іноді скаже правду...»*

#### ПОЕЗІЯ 1848 рік, 1849, 1850

- Хроніку підготовки до друку ПОЕЗІЇ 1847 р. автор виповів у «Щоденнику». Але в ньому нема жодної згадки про подальше переписування поезії. 12 липня 1858 р. Шевченко подарував свій *«шканечний журнал»* Михайлові Лазаревському, а 13 липня зробив останній запис: *«Сон. На панцині пшеницю жала...»*
- 28 квітня Микола Курочкін переклав російською мовою вірш *«Огни горять, музика грає...»* (поети познайомились 26 квітня). Збереглися два автографи цього твору від 10 і 12 травня на окремих аркушах (ІА, ф. 1, № 768 і № 31). Відмінності між автографами свідчать про продовження роботи Шевченка над «1848 роком». Отже, книги 1848, 1849, 1850 рр. були готові «для друкарні» не раніше 12 травня 1858 р.
- 27 жовтня Тарас Шевченко звернувся листом до шефа жандармів, головного начальника III Відділення Імператорської канцелярії, генерала В. Долгорукова з проханням *«зняти з моїх книг заборону... дозволити мені на старості мати кусок насущного хліба від моїх молодих трудів, визнаних цензурою нешкідливими»*. Йшлося про КОБЗАР 1840, ГАЙДАМАКИ 1841, ГАМАЛІЮ 1844.
- 13 листопада. Лист Шевченка до Михайла Щепкіна: *«Як той цирилий віл, запрягся я в роботу, — сплю на етюдах: з натурального класа і не вихожу, так ніколи! так ніколи! ...Запродав я був свої сочинення книгопродавцю Кожанчикову за 2000 карбованців (та вже така моя вдача), що я замість грошей тільки облизався»*.
- 22 листопада. Лист до Михайла Максимовича: *«...Книжник Кожанчиков заходився був печатать мою поезію, так шеф жандармов заперетив. Возмутительна,*

*каже. Отаке-то лихо. Добре, що я ще грошей од книжника не взяв. Попокліпав би очима, проциндривши чужі гроші».*

Того ж дня у «Більшій книжці», після шедеврів «Доля», «Муза», «Слава» і «Сон»

Шевченко записав останню поезію за 1858 рік: *«Я не нездужаю нівроку...».*

Які саме твори заходився друкувати Дмитро Кожанчиков, достеменно не відомо.

Однак п'ять книг 1847–1857 рр. були вже тоді готові для друку, тобто переписані до «Більшої книжки». Залишається дивуватися, чому впорядковані Тарасом Шевченком книги — не цензуровані і не редаговані — для наступних поколінь видавців не стали каноном.

ПОЕЗІЯ 1847, 1848, 1849, 1850 рр. подається згідно з рукописом «Більша книжка», за двома винятками:

*«Ще як були ми козаками...»* — за листом Михайлові Максимовичу від 5 квітня 1857 р. Шевченко змінив останній рядок вірша і додав назву «Полякам».

*«Неначе праведних дітей...»* — за чистовим автографом, подарованим 18 грудня 1859 р. «любій кумасі» Надії Тарновській. Шевченко, звернувшись для цього до оренбурзької «Малої книжки», зробив багато змін і додав назву «Пророк».

Після книги ПОЕЗІЯ 1847 р. подається «Передмова до другого Кобзаря», оскільки всі твори, які були у підготовчому зошиті до його видання («Відьма», «Лілея», «Русалка»), переписані до книги 1847 р.

### ОРЕНБУРЗЬКА КНИЖКА

Поезії 1847–1850 рр., не переписані до «Більшої книжки»

Готуючи п'ять книг 1847–1857 рр. до видання, автор не переписав до «Більшої книжки» 43 поезії. Низку творів перекреслив: *«NN. О думи мої! О славо злая!»*, *«І станом гнучим, і красою...»*, *«Чи то недоля та неволя...»*, *«Хіба самому написать...»*, *«На ниву в жито уночі...»*, *«Ну що б, здавалося, слова...»*, *«У Вільні, городі преславнім...»*. Ці поезії подаються окремим розділом після книги

1850 р. Розділ завершує вірш «*Дурні та гордії ми люди...*», не переписаний Шевченком з альбому малюнків і записів народної творчості 1846–1850 рр. (ІЛ, ф. 1, № 108).

#### ПОЕЗІЯ 1858–1861 рр.

Книга не завершена. Єдина книга Тараса Шевченка, у якій порядок творів відповідає часові написання. Подається за «Більшою книжкою».

Переспіви зі «Слова о полку Ігоревім»: «Плач Ярославни» (4 червня 1860 р.) і «*3 передсвіта до вечора...*» (6 липня) подаються послідовно. Пізніший не завершений варіант «Плачу» (14 вересня) не подається.

Збережено останні 10 рядків поеми «Марія», перекреслені у «Більшій книжці», як такі, що мають безсумнівну поетичну вартість (*Григорій Грабович*). Наприклад, всі перекреслені Шевченком у «Малій книжці» твори друкуються беззастережно з тих же міркувань. Ці рядки не викреслені також у зошиті, з якого Михайло Лазаревський переписав поему до «Більшої книжки» (ІЛ, ф. 1, № 22, с. 26–46), за яким редактори виправляють більшість помилок переписування.

Поезії 1857–1861 рр., які з різних причин відсутні у «Більшій книжці», подаються наприкінці: «*Кума моя і я...*», «*Чи не покинуть нам, небого...*», «Юродивий», «*Мій Боже милий, знову лихо...*».

#### Нотатки

КОБЗАР. *Збірка поетичних книг* Тараса Шевченка. За назвою першої друкованої книжки поета.

МАНУСКРИПТ. *Рукописна книга* Тараса Шевченка (на відміну від друкованих видань). Манускрипти Шевченка — ТРИ ЛІТА (1845), так звані «Мала книжка» (1847–1850) та «Більша книжка» (1857–1860) були відомі науці ще на початку ХХ ст. Безсумнівно, ТРИ ЛІТА і «Більша книжка» є рукописними книгами, ви-



готовленими автором для видання (в умовах відсутності цензури). Про їхній сучасний вигляд і стан див. «Опис рукописів Т. Г. Шевченка» (К., 1961).

Від часів «Критичного розсліду над текстом Кобзаря» Василя Доманицького (К., 1907, с. 4) Шевченкові манускрипти часто називають *альбомами*. Назва може спантеличити, адже альбоми — це зошити для малювання, вписування віршів, зберігання фотографій, листівок тощо (від *album amicorum* — зошит друзів). Новітня «Шевченківська енциклопедія» до альбомів відносить тільки зошити для малювання, які мають характер чернеток і підготовчих начерків (т. 1, с. 179, Ірина Вериківська).

«*Альбомна засада*» видання спадщини Шевченка означає не що інше, як впорядкованість текстів згідно з манускриптами. Як не прикро, дотепер такого видання не вдалося здійснити вповні.

КОБЗАР РЕПРЕСОВАНИЙ. У музеї Т. Шевченка в Києві зберігається дивом вцілілий примірник Кобзаря 1927 р.: «Т. Шевченко. Поезія. Том перший» — на той час найбільш повне і ретельно звірене з автографами та першодруками видання: *Чигиринський кобзар, Гайдамаки, Гамалія, Три літа...* На титульній сторінці імена репресованих редакторів Сергія Єфремова (арешт 1929 р., загинув у концтаборі 1939 р.) і Михайла Новицького (арешт 1927 р., звільнено з концтабору 1946 р.) грубо закреслено (знищено) чорнилом. У часи терористичного режиму з його тотальною цензурою видання не спотвореного КОБЗАРЯ стало неможливим. Хоча ті часи минули, «*альбомна засада*» так і залишилась «в таборах ГУЛАГу».

1939 року в УРСР вийшла «Повна збірка творів в п'яти томах». У перших двох томах (поезія) нові редактори (О. Корнійчук, П. Тичина, М. Рильський, Ф. Редько, Д. Копиця) відзначили манускрипти і поетичний цикл Шевченка шмуцтитудами-репродукціями відповідних титульних сторінок автора: ТРИ ЛІТА (т. 1, с. 213) перед «Розритою могилою», В КАЗЕМАТІ (т. 1, с. 375) перед «*Згадайте*,

*братія моя...*», ПОЕЗІЯ 1847р. перед «Думи мої...» Сучасні видавці навіть цього не роблять, і «Розрита могила» друкується відірвано від Шевченкових ТРЬОХ ЛІТ.

До часів розвинутого інтернету вінніпезьке 4-томове видання КОБЗАРЯ Тараса Шевченка (1952–1954 рр.) за редакцією д-ра Леоніда Білецького, присвячене *Українським Піонерам в Канаді*, не було доступне для читачів в Україні. Другою «засадою видання» (т. 1, с. 361–368), поміж інших, було «...заховання пляну тієї послідовності творів, яку визначав сам Шевченко, а не штучний плян хронологічний... Отже сам автор найліпше свої твори об'єднує в духово-мистецькі циклі». План видання Білецького (опускаючи передмови і коментарі до кожного розділу):

- 1.1. «Ластівка». 1.2. КОБЗАР 1840 р. 1.3. ГАЙДАМАКИ 1841 р. 1.4. Два харківські альманахи («Сніп» і «Молодик»), *На забудь...* 1.5. «Гамалія»
- 2.1. 1843. «Безталанний» (переклад Олекси Стефановича). 2.2. ТРИ ЛІТА. 2.3. «Єрєтук». 2.4. «Другий Кобзар» (зокрема, *Осика*)

Далі за оренбурзьким манускриптом:

- 3.1. «В Казематі». 3.2. 1847. «В Орській фортеці» (зокрема, «Москалева криниця» 1847р.) 3.3. 1848. «На Косаралі». 3.4. 1849. «В Косаралі». 3.5. «В Оренбурзі»

Далі за «Більшою книжкою» з додатками:

- 4.1. 1857 (зокрема, «Москалева криниця» 1857р., «Юродивий»). 4.2. 1858. «Відьма», «Доля», «Муза», «Слава», «Я не нездужаю...». 4.3–4.5. 1859, 1860, 1861

Чудове видання! Але в ньому Шевченків КОБЗАР, яскравий спалах наднової поетичної зорі, мало не розчиняється в огроми коментарів–пояснень (проникливих і глибоких) до кожного альбому та циклу поезій. Їх треба видати окремою книгою, і то тепер, в Україні, треба більше, ніж будь коли. До того ж, прагнення подати текст кожного твору «переважно в незмінному вигляді в той момент, коли твір вийшов з під пера автора» (перша засада редактора), як видно з плану

видання, в значній мірі суперечить другій, *альбомній засаді*. Не хто інший, як Шевченко об'єднав разом «Другий Кобзар», цикл «В казематі» та ряд творів, написаних в Орську. Поєднання різних за часом і місцем написання циклів (четвертий вимір) утворило довершений *альбом* — ПОЕЗІЯ 1847 р., заховавши послідовність творів, яку визначив сам автор. Тим більше «Відьма» (перероблена поетом «Осика»), самим автором була залишена саме в цьому альбомі, а «Москалева криниця», навпаки, з нього вилучена і перенесена до *альбому* 1857 р. Шлях до подолання подібних суперечностей вказав сам д-р Білецький: «Безперечно найідеальнішим було б таке видання Кобзаря Шевченка, яке б один текст подавало як основний, а решту варіантів... так, щоб кожна редакція твору в примітках була опублікована як цілий окремий твір... На великий жаль, такого видання ми ще не маємо».

Подібне чиказьке видання поетичних творів Тараса Шевченка (Повне видання творів, т. 1–4, Чікаго, 1961–1962) за редакцією Павла Зайцева і Богдана Кравцева (4-й том), на відміну від вінніпезького, розпочинається «Чигиринським Кобзарем», тобто, дає читачеві автентичного КОБЗАРЯ — *Думи мої, думи мої...* Другим розділом першого тому є «Поезії ранньої доби (1837–1842), що не ввійшли до «Чигиринського Кобзаря». За браком автографів Шевченка, головним джерелом для публікації *альбому* ТРИ ЛІТА послужило, зокрема, київське видання 1927 р. за редакцією Сергія Єфремова та Михайла Новицького. Чиказьке видання продовжило в діаспорі справу видавців 20-х років.

Із появою фототипічних видань рукописів поезій Шевченка: «Мала книжка» (1963, 1983) «Три літа» (1966), «Більша книжка» (1989) потреба у сучасному виданні КОБЗАРЯ за «пляном Шевченка» стала очевидною. Ці видання є, безперечно, найбільшим досягненням ХХ ст. у виданні Шевченкової спадщини, тим містком, який лучить розстріляне відродження з сучасністю.

Якщо вважати, що дві поеми російською мовою («Слепая», «Тризна») не входять до «кобзарського репертуару» (їх варто видавати окремим розділом або томом,

обов'язково з перекладом і спеціальним коментарем), то загальний план новітнього видання поезії Шевченка, який не суперечить рукописам та авторизованим виданням КОБЗАРЯ і ГАЙДАМАКІВ буде таким:

1. КОБЗАР (1860 р., з врахуванням видань 1840, 1844 рр.).  
... Поезія до 1845 р., що не ввійшла до КОБЗАРЯ
2. ГАЙДАМАКИ (за виданнями 1860, 1840, 1844 рр., з передмовою 1841 р.)
3. ТРИ ЛІТА, «Єретик», *За що ми любимо Богдана?..*  
За «Більшою книжкою» (БК)
4. Чотири книги: ПОЕЗІЯ 1847 (з передмовою до «Другого Кобзаря»), 1848, 1849, 1850 рр.  
... Поезія 1847–1850 р., не переписана Шевченком до БК, за «Малою книжкою» та за альбомним автографом *Дурні та гордії ми люди...*  
Звичайно, оренбурзький манускрипт Шевченка («Мала книжка») треба видати трьома окремими книгами — так, як 2013 р. було перевидано ГАЙДАМАКИ: 1) факсиміле, 2) друкарським шрифтом (транскрипт), 3) історія, коментарі тощо.
5. Дві книги: ПОЕЗІЯ 1857, 1858–1860 рр.  
... Поезія 1857–1861 р. що не ввійшла до БК

Читач вперше отримає дев'ять ПОЕТИЧНИХ книг Тараса Шевченка за тим планом, який визначив сам поет (Л. Білецький), з врахуванням попереднього досвіду (хронологічного та альбомного) видань. Строго кажучи, вічна поезія, як музика — коментарів не потребує. Потребує читання і слухання. Однак, перефразовуючи слова Б. Брехта про мистецтво читати Шекспіра, додамо: якщо хтось скаже, що для читання Шевченка не потрібно нічого, відповім — спробуйте!

*Козак Невада*

## СЛОВО ВИДАВЦЯ

Вірші Тараса Григоровича я вперше прочитав у юному віці. Запам'яталося, але не пройняло. Батько дивувався моїй байдужості: «Ти знаєш, що в 1961–му, коли вийшли ці книги, людей арештовували за такі читання на Шевченківських вечорах?..» Що ж такого небезпечного в цих віршах? Символ, який важко побачити зблизька.

Вперше почав помічати після «Українських ночей» Єжи Єнджеєвича. Читав польською, і дивно було, як це поляк зауважує й описує такі глибинні речі — невже ніхто з українців на таке не здатен?.. Психопортрет генія написано знаменито — від першого глибокого враження, яке справив козак–вершник на листівці, подарованій дідусям до Золотої Грамоти. Її розповсюджували вже без Шевченка... Мрії — насіння вчинків.

Як гарно й пишно зернятко проросло!..

Одразу по смерті Тараса Шевченка Італія, Болгарія, Греція, Сербія, Румунія відродилися до нового життя. Натомість у Російській імперії запанувала ще темніша ніч. То ось звідки ця глибина викладу?! Шкільним учителем Єнджеєвича був Дмитро Яворницький, книжку котрого про запорізьких козаків прочитав чи переглянув, мабуть, кожен свідомий українець.

Потім був глибокий чотирисерійний фільм про Шевченка зі Ступкою в головній ролі... Представляючи Тараса Григоровича у телешоу «Великі Українці», Богдан Сильвестрович — раптом! — зізнався, що безліч прочитаних і професійно запам'ятованих текстів Кобзаря не проймає його, аж поки не натрапив на Шевченкову «*колись святу душу*». Це був ключ, який відкрив потайні двері до зовсім іншого розуміння геніальних змістів. Тексти Шевченка — багатомірні і, на превеликий жаль, не дають прямих посилань до розуміння чи ґрунтовних відповідей на болючі запитання. А їх безліч...

«У зимову срібну ніч ми поїдемо на Січ...» Твердиня Духу, про яку не можна й на мить забувати. Як про неї не писати? Але в Кобзарі про Січ — дуже мало, хоча всі героїчні тексти Шевченка пронизані духом і славою українського козацтва. Серце ж переповнене праведним гнівом до ляхів–магнатів, царів, москалів, а найбільше — до місцевих хрунів, що занапали свою і його Вітчизну. Вочевидь, «просвічена» німкеня Катерина II стерла з лица землі і Січ, і гетьманів, і славу козацьку. Не толерує Європа безрозсудної хоробрості, чим ми, українці, пишаємося. Байдуже спостерігала цю руйнацію (як і тепер, зрештою, спостерігає те, що діється в Криму та споконвічних українських землях Луганщини та Донеччини). А на Хортиці німець картопельку садить... Вже й не садить, бо затоплені пороги і славетна земля з козацькими могилами.

Платон створив ядро філософії. Всю філософію після нього можна вважати розширеним коментарем до Платона. Так само й творча спадщина Шевченка — величезний моноліт, який визначає постулати нашої ментальності. Однак, подальша робота над їх осмисленням вкрай потрібна. З невеликих за обсягом «Гайдамаків» у Григорія Грабовича (він вважає цей твір визначальним у поезії Тараса Григоровича) вийшло 350 сторінок насиченого, змістовного пояснення. Напевне, всі ці непомітні глибини поеми мали на меті стимулювати уяву нащадків — щоб розвинути потяг до знань і просвіти. Шевченкова любов до українського народу поєдналась з глибоким розумінням причин його поневірян. Він вибухав емоційно при найменшій поміркованості поглядів в питаннях кріпацтва. Фатум невірності постійно стимулював пошук шляхів до звільнення. Наш край вмів гідно боротись і завжди мав достойників, котрі чолом ставали перед загрозами. Одоакр символізує успішну боротьбу з Римською імперією, Самослав — з Аварським каганатом та імперією франків, Олег — з Візантійською імперією, Святослав — з хозарською, Данило Галицький — з монгольською, Сагайдачний — з Османською, Хмельницький — з поляками, Мазепа — з Російською, Бандера — з Третім Райхом та імперією Советською російською...

Як же стається, що славу, потуги й перемоги, неймовірні жертви славних пращів великих *«правнуки погані»* пускають за вітром, героїв стирають із пам'яті, а нащадків запрягають в ярмо? Пекло це Тараса Григоровича й розривало йому серце. Обурювався не тому, що сам із роду вільних козаків потрапив у кріпацтво, а що провідні верстви — як польські, так і українські — йшли на безсоромні зради і компроміси. Мало хто вірив у можливість ефективного спротиву, хоч бували повстання та бунти. Тож, як правдивий Кобзар Шевченко став джерелом знання й пізнання суспільних явищ; писав, страждав, був караний, нерозкаяний — тож, здобув всенародну славу, пам'ять і любов.

У чому сила Тарасових слів, чому час не владний над ними? Кобзар є частиною української душі; прості рядки стають її струнами, збуджують почуття й думки... Розсіялись українці по цілому світі, та де б не жили, завжди мають із собою батьківщину у вигляді Кобзаря: будь-яка сторінка є одкровенням, лише читай чи слухай. Але ж слухають, та не чують!.. *«Єсть на світі Воля, А хто її має... ні долі ні волі»*. Не затримується та воля у нас. Була, та стільки разів втрачена. Бо кожне покоління має підтримувати цю ватру. Потрібно непримиренно боротися за свої твердині духу. Харизма, яку мала наша країна, безумовна віра в можливість її обдарованого народу, підтверджувалася не одним поколінням чи розквіті чи в руїні.

Тарас Шевченко був безумовно носієм Божественного дару. Його таланти еволюціонують у розкритті життєвої мудрості, викресаній з реалій життя. У творчому доробку поета привертають увагу не так дрібні деталі — вони дійсно чудові та геніальні, — як загальна картина, що розкривається у високому польоті музи. Шевченко послідовно розкриває красу й неповторність українського буття, славетність подвигів, гіркоту втрат і бачить те, за що треба боротись запекло. Життєві негаразди загартовують волю. Особливо коли митець задумав грандіозний проєкт. А такий план точно був: поет поступово накопичував критичну масу понять і тем. Біблійні персонажі органічно інтегровані в український по-

бут, псалми стають нарівні з колядками та різдвяними співами. Та бринить, що  
*«слово правди понесли по всій невольничій землі».*

Його Марія гине від голоду в бур'янах. Переспів з пророка Осії, що накликає грізну кару на Ізраїль, якщо той не схаменеться і не вернеться до зраженого Бога свого, завершується неочікувано: *«Погибнеш, згинеш, Україно, Не стане знаку на землі».* Все — в апокрифічній формі Подражаній, Посланій та Одкровенень... Але тексти наснажені польотом і міцно тримаються землі. Хтось має землю орати й засівати — та не кріпаком, хтось має панувати — та не як васал, і навчати потрібно — та лиш осягнувши одвічні істини. Вони прості: людина народжується вільною; тіло отримує безсмертну душу й зв'язок із Духом Святим; благими ділами, словами Мудрості покращує світ.

*Ну що б, здавалося, слова...*

*Слова та голос — більш нічого.*

*А серце б'ється — ожива,*

*Як їх почує!.. Знать, од Бога*

*І голос той, і ті слова*

*Ідуть меж люди!..*

Скільки часу людині на це дано? Як на людський вік — мало. Поки дозріє, загартується і щось зрозуміє, поки залишить по собі щось вартісне. А вже по смерті видно буде, яку славу здобуто та який слід залишено серед людей і на небесах...

\* \* \*

Томас Карлайл в бесідах «Герої, вшанування героїв та героїчне в історії» вибудовує в свідомості читачів образи Героїв-богів, Героїв-пророків, а відтак — Героїв-поетів. Проте вважає, що самотніми обелісками на цьому полі слави височіють лиш постаті Данте й Шекспіра. Тарас Григорович Шевченко абсолютно органічно вписується в героїчні параметри і Пророка, і Поета. Для українців це очевидно. Однак, у всесвітньому вимірі Шевченкового постаменту — третього



в цьому ряду — немає, хоч пам'ятників у граніті, метали та гіпсі — чи не найбільше в світі.

Величезна кількість виданого українською про Шевченка не вичерпує всіх аспектів дум і мрій поета. Його тексти — багатовимірні й пророчі. Глибина порушених тем, включно зі світоглядними роздумами, — дозволяє поставити височенний обеліск Тарасу Григоровичу Шевченку на рівні з Данте та Шекспіром. Відтак постать нашого пророка, штучно звужена до борця проти всіх видів поневолення, потребує осучаснення й переосмислення.

Буття спірально оновлюється: коли весь світ рветься в космос і творить епоху процвітання, Україна знову потребує пояснення одвічних простих істин. 200 років тому з'явився український поет-герой, а сьогодні — чомусь лише «талановиті митці».

Та не обходиться без Тараса Шевченка жодна суспільно значима подія. Чи закіптюжене графіті «Вогонь запеклих не пече» на Хрещатику, чи його уважний погляд на Майдан... Нещодавно одна реперша на день Незалежності горлала на всю Україну «Хрущі над вишнями вже не гудуть». Думаємо і прозріваємо, віримо і не здаємося!

1900 сторінок автентичних текстів і контекстних ілюстрацій — зібрані в чотирикнижний куб, надруковані, оправлені й чекають свого місця на вашій книжковій полиці.

Видавець та ініціатор проекту,  
доц. *Олександр Завадка*

КОБЗАР  
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

КНИГА ПЕРША

КОБЗАР  
ГАЙДАМАКИ

НАУТИЛУС

Львів  
2019

## ЗМІСТ

|     |                                      |     |  |
|-----|--------------------------------------|-----|--|
|     | КОБЗАР                               |     |  |
| 10  | Думи мої, думи мої...                | 208 | Мар'яна–черниця                                  |
| 24  | Перебендя                            | 238 | На незабудь Штернбергові                         |
| 36  | Тополя                               |     |  |
| 52  | Утоплена                             |     |  |
| 66  | Причинна                             |     |  |
| 82  | Думки                                |     |  |
| 84  | <i>Тече вода в синє море...</i>      |     |  |
| 86  | <i>Вітре буйний, вітре буйний!..</i> |     |  |
| 90  | <i>Тяжко-важко в світі жити...</i>   |     |  |
| 92  | <i>Нащо мені чорні брови...</i>      |     |  |
| 96  | До Основ'яненка                      |     |  |
| 104 | Іван Підкова                         |     |  |
| 110 | Тарасова ніч                         |     |  |
| 124 | Гамалія                              |     |  |
| 140 | Катерина                             |     |  |
| 190 | На вічну пам'ять Котляревському      |     |  |
| 204 | Н. Маркевичу                         |     |  |
| 206 | Вітер з гаєм розмовляє...            |     |  |
|     |                                      |     | ГАЙДАМАКИ  |
|     |                                      | 246 | Все йде, все минає...                            |
|     |                                      | 266 | Інтродукція                                      |
|     |                                      | 272 | Галайда  |
|     |                                      | 286 | Конфедерати                                      |
|     |                                      | 296 | Титар  |
|     |                                      | 314 | Свято в Чигирині                                 |
|     |                                      | 344 | Треті півні                                      |
|     |                                      | 362 | Червоний бенкет                                  |
|     |                                      | 376 | Гупалівщина                                      |
|     |                                      | 388 | Бенкет у Лисянці                                 |
|     |                                      | 406 | Лебедін  |
|     |                                      | 416 | Гонта в Умані                                    |
|     |                                      | 442 | Епілог   |
|     |                                      | 460 | <i>Передмова до першого видання «Гайдамаків»</i> |

КОБЗАР  
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

КНИГА ДРУГА

ТРИ ЛІТА  
ПОЕЗІЯ 1847

**НАУТІЛУС**

Львів  
2019

## ЗМІСТ

### ТРИ ЛІТА

- 473 *Молитва Єремії Пророка*  
484 Чигрине, Чигрине...  
486 Заворожи мені, волхве...  
488 У неділю не гуляла...  
498 Гоголю  
502 Розрита могила  
510 Чого мені тяжко...  
512 Не завидуй багатому...  
514 Не женися на багатій...  
518 Сова  
534 Дівичії ночі  
540 Наймичка  
578 Маленькій Мар'яні  
582 Сон  
634 Сліпий  
690 Кавказ  
710 Минають дні, минають ночі...  
714 Великий льох  
762 *І мертвим, і живим,  
і ненарожденним землякам моїм...*  
788 Холодний яр  
798 Три літа  
806 **Давидові псалми**  
*1, 12, 43, 52, 53, 81, 93, 132, 136, 149*  
830 Як умру...  
832 Єретик  
864 За що ми любимо Богдана?

### ПОЕЗІЯ 1847

- 871 Думи мої, думи мої...  
874 Княжна  
906 Відьма  
942 Лілея  
948 Русалка  
954 Хустина  
960 Іржавець  
974 Полякам  
978 Чернець  
988 Один у другого питаєм...  
990 Самому чудно. А де ж дітись?..  
994 Ой стрічечка до стрічечки...  
998 *А. О. Козачковському*  
1014 **В казематі**  
1016 Згадайте, братія моя...  
1018 I. Ой одна я, одна...  
1020 II. За байраком байрак...  
1022 III. Мені однаково, чи буду...  
1024 IV. Не кидай матері, казали...  
1026 V. Чого ти ходиш на могилу?..  
1030 VI. Ой три шляхи широкії...  
1032 VII. *Н. Костомарову*  
1034 VIII. Садок вишневий коло хати...  
1036 IX. Рано–вранці новобранці...  
1038 X. В неволі тяжко, хоча й волі...  
1040 XI. Косар  
1042 XII. Чи ми ще зійдемося знову?..  
1044 *Передмова до другого «Кобзаря»*

КОБЗАР  
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

КНИГА ТРЕТЯ

ПОЕЗІЯ

1848-1850

**НАУТИЛУС**

Львів  
2019

## ЗМІСТ

|      |                                      |      |                                    |
|------|--------------------------------------|------|------------------------------------|
| 1848 |                                      | 1192 | Якби зострілися ми знову...        |
| 1069 | А нумо знову віршувать...            | 1194 | Пророк                             |
| 1070 | Варнак                               | 1196 | І небо невмите, і заспані хвилі... |
| 1082 | Ой гляну я, подивлюся...             | 1198 | Не для людей, тієї слави...        |
| 1084 | Та не дай, Господи, нікому...        | 1200 | Коло гаю, в чистім полі...         |
| 1088 | Старенька сестро Аполлона... [Царі]  | 1202 | Якби мені черевики...              |
| 1112 | На батька бісового я трачу...        | 1204 | І багата я, і вродлива я...        |
| 1114 | І досі сниться: під горою...         | 1206 | Полюбилася я...                    |
| 1116 | Огні горять, музика грає...          | 1208 | Породила мене мати...              |
| 1118 | І станом гнучим і красою...          | 1210 | По улиці вітер віє...              |
| 1122 | І золотої й дорогої...               | 1212 | Закувала зозуленька...             |
| 1124 | Ми вкупочці колись росли...          | 1214 | Ой сяду я під хатою...             |
| 1130 | Ми восени таки схожі...              | 1216 | Із-за гаю сонце сходить...         |
| 1849 |                                      | 1218 | Ой люлі, люлі, моя дитино...       |
| 1139 | Неначе степом чумаки...              | 1220 | Туман, туман долиною...            |
| 1140 | За сонцем хмаронька пливе...         | 1222 | І широкую долину...                |
| 1144 | Не додому вночі йдучи...             | 1224 | Навгороді коло броду...            |
| 1152 | Як маю я журитися...                 | 1226 | Якби мені, мамо, намисто...        |
| 1154 | Нащо мені женитися?..                | 1228 | Утоптала стежечку...               |
| 1156 | Ой крикнули сірії гуси...            | 1230 | Не вернувся із походу...           |
| 1160 | Якби тобі довелося...                | 1232 | Ой умер старий батько...           |
| 1170 | Зацвіла в долині...                  | 1236 | Швачка                             |
| 1172 | У нашім раї на землі...              | 1242 | Ой чого ти почорніло...            |
| 1178 | На Великдень на соломі...            | 1850 |                                    |
| 1182 | Мов за подушне, оступили...          | 1249 | Лічу в неволі дні і ночі...        |
| 1186 | П. С. Не жаль на злого, коло його... | 1252 | Не молилася за мене...             |
| 1188 | Г. З. Немає гірше, як в неволі...    | 1258 | Петрусь. <i>Поєма</i>              |

## ОРЕНБУРЗЬКА КНИЖКА

Поезії 1847–1850 рр., що не ввійшли до рукописної «Більшої книжки»

- 1847
- |      |                                   |      |                               |
|------|-----------------------------------|------|-------------------------------|
| 1282 | Не спалося, а ніч, як море...     | 1354 | Ну що б, здавалося, слова...  |
| 1288 | N. N. Сонце заходить...           | 1362 | Буває, іноді старий...        |
| 1290 | N. N. Мені тринадцятий минало...  | 1364 | Хіба самому написать...       |
| 1294 | Не гріє сонце на чужині...        | 1366 | Чи доля так оце зробила?..    |
| 1296 | Сон. <i>Гори мої високії</i>      | 1370 | Готово! Парус розпустили...   |
| 1316 | N. N. О думи мої! О славо злая!.. |      | 1849                          |
| 1318 | То так і я тепер пишу...          | 1374 | У Оглаві... [ <i>Сотник</i> ] |
- 1848
- |      |                                   |      |   |
|------|-----------------------------------|------|---|
| 1322 | У Бога за дверми лежала сокира... | 1402 | Заросли шляхи тернами...                              |
| 1334 | Добро, у кого є господа...        | 1404 | Було, роблю що, чи гуляю...                           |
| 1338 | Титарівна                         | 1418 | Неначе цвяшок,<br>в серце вбитий... [ <i>Марина</i> ] |
|      |                                   | 1428 | На ниву в жито уночі... [ <i>Сичі</i> ]               |





1432 Меж скалами, неначе злодій...  
1442 І виріс я на чужині...  
1446 Ой я свого чоловіка...  
1448 Ой виострю товариша...  
1450 Ой не п'ються пива–меди...  
1452 На улиці невесело...  
1456 У тієї Катерини хата на помості...  
1470 Ой пішла я у яр за водою...  
1464 Не так тії вороги...  
1466 У неділеньку у святую...  
1470 У перетику ходила...  
1472 У неділеньку та ранесенько...  
1474 Не тополю високую...

1476 Не хочу я женитися...  
1478 Чума  
1484 І знов мені не привезла...  
1490 У Вільні, городі преславнім...  
1500 Заступила чорна хмара...

1850

1508 Ми заспівали, розійшлись...  
1512 Мені здається, я не знаю...  
1520 Якби ви знали, паничі...  
1530 Чи то недоля та неволя...  
1534 Буває, в неволі іноді згадаю...  
1548 Дурні та гордії ми люди...



Тарас ШЕВЧЕНКО  
Днювання транспорту в киргизькому степу  
(з альбому О. Бутакова). 30 травня 1848

КОБЗАР  
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

КНИГА ЧЕТВЕРТА

ПОЕЗІЯ

1857-1861

**НАУТІЛУС**

Львів  
2019

## ЗМІСТ

|   |   |
|---|---|
| <p>1857</p> <p>1564 В неволі, в самоті...</p> <p>1566 Москалева криниця. <i>Поема</i></p> <p>1596 Неофіти. <i>Поема</i></p> <p>1858</p> <p>1652 Доля</p> <p>1654 Муза</p> <p>1658 Слава</p> <p>1662 Сон. <i>На панцині тищенню жала...</i></p> <p>1666 Я не нездужаю, нівроку...</p> <p>1668 Подражаніє 11 псалму</p> <p>1672 Недавно я поза Уралом... <i>Марку Вовчку</i></p> <p>1674 Ісаія. Глава 35. <i>Подражаніє</i></p> <p>1680 Н. Н. <i>Така, як ти, колись лілея...</i></p> <p>1684 Ой по горі роман цвіте...</p> <p>1686 Ой маю, маю я оченята...</p> <p>1688 Сестрі</p> <p>1692 Колись, дурною головою...</p> <p>1696 Якби–то ти, Богдане п'яний...</p> <p>1700 Во Іудеї во дні они...</p> <p>1708 Марія. <i>Поема</i></p> <p>1776 Подражаніє Едуарду Сові</p> <p>1780 Подражаніє Ізекіїлю. Глава 19</p> <p>1786 Осія. Глава XIV. <i>Подражаніє</i></p> <p>1860</p> <p>1798 Дівча любе, чорнобриве...</p> <p>1800 Ой діброво — темний гаю!..</p> <p>1802 Подражаніє сербському</p> <p>1804 Молитва</p> <p>1806 Царів, кровавих шинкарів...</p> <p>1808 Злоначинающих спини...</p> <p>1812 Колись–то ще, во время оно...</p> | <p>1814 Тим неситим очам...</p> <p>1816 Плач Ярославни</p> <p>1820 З передсвіта до вечора...</p> <p>1826 Умре муж велій в власниці...</p> <p>1828 Гімн черничий</p> <p>1832 Над Дніпровую сагою...</p> <p>1834 Росли укупочці, зросли...</p> <p>1836 Світе ясный! Світе тихий!..</p> <p>1840 Ликері</p> <p>1842 Барвінок цвів і зеленів...</p> <p>1846 І Архімед, і Галілей...</p> <p>1850 <i>Л. Поставлю хату і кімнату...</i></p> <p>1854 Не нарікаю я на Бога...</p> <p>1860 Саул</p> <p>1870 Минули літа молодії...</p> <p>1872 Титарівна–Немирівна...</p> <p>1874 Хоча лежачого й не б'ють...</p> <p>1876 І тут, і всюди — скрізь погано...</p> <p>1880 О люди! люди небораки!..</p> <p>1882 Якби з ким сісти хліба з'їсти...</p> <p>1884 І день іде, і ніч іде...</p> <p>1886 Тече вода з–під явора...</p> <p>1890 Якось–то йдучи уночі...</p> <p>1894 Бували воїни й військові свари...</p> <p>1898 Н. Т. <i>Великомученице кумо!..</i></p> <p>1900 Зійшлись, побрались, поєднались...</p> <p>1902 Кума моя і я...</p> <p>1906 Чи не покинуть нам, небого...</p> <p>1914 Юродивий</p> <p>1924 Мій Боже милий, знову лихо!..</p> <p>1928 Джерела текстів</p> <p>1930 Книги Тараса Шевченка (<i>Козак Невада</i>)</p> <p>1947 Слово Видавця (<i>Олександр Завадка</i>)</p> |
|---|---|

